

beyre, İbnü's-Sikkî't'in *İşlâhu'l-manîk* adlı eserini de ihtisar etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVIII, 85, 90, 95-97, 166-170, 172; İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr* (nşr. M. Behcet el-Eserî - Cemîl Saîd), Bağdad 1375/1955, I, 96-122; Yâ-kût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 481; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 146, 162, 189, 194-196, 320-321; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 213, 215, 217, 219-220, 223, 232, 258, 260, 263; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 312-315, 316-317; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 230-244; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 426-432; İbn Receb, *eż-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952-53 → Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 251-289; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Makşadü'l-ersed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Riyad 1410/1990, III, 105-110; Ebü'l-Yümn el-Ueymî, *el-Menhecü'l-aḥmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1403/1983, II, 332-362; *Keşfü'z-zunûn*, I, 33, 63, 103, 108, 132, 600; II, 1385, 1437, 1462; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 687-688; Hüseyin Ermin, *Târîhu'l-'Irâk fi'l-'aşri's-Selcûkî*, Bağdad 1385/1965, s. 154-156, 158, 326; H. Mason, *Two Statesmen of Medieval Islam: Vizir Ibn Hubayra and Caliph an-Nâsir li Dîn Allâh*, The Hague-Paris 1972, s. 13-66; Muhammed Müsîr ez-Zehrânî, *Nizâmü'l-üzâre fi'd-devlet-i-'Abbâsiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 160-161; A. Miquel, "Les successions dans le Kitâb al-İfşâḥ du vizir Ibn Hübeyra (m. 560/1165)", *REI*, XXXVI/1 (1968), s. 133-134; A. Hartmann, "Ibn Hubaira und an-Nâsir li-Din Allâh: Sunnitischer Traditionalismus eines Wesirs und seine Überwindung durch die Politische Dialektik eines Chalifen", *Isl.*, LIII (1976), s. 87-99; Fuâd Abdülmün'im Ahmed, "İbn Hübeyre", *ME*, sy. 9 (1981), s. 1690-1696; sy. 12 (1981), s. 2070-2074; Müreyzin b. Saîd b. Müreyzin Useyrî, "el-Vezîrü'l-'âlimü'l-'âdil Yahyâ b. Hübeyre eş-Şeybânî", *Mecelletü Câmî'a-ti'l-İmâm Muhammed b. Sü'âd el-İslâmiyye*, sy. 17, Riyad 1417/1996, s. 361-432; K. V. Zetterstéen, "İbn Hübeyre", *IA*, V/2, s. 757; G. Makdisi, "Ibn Hubayra", *EI*² (İng.), III, 802-803; Beşşâr Avvâd Ma'rûf, "İbn Hübeyre el-Vezîr", *Mevsû'atü'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 298-299; Hasan Yûsufî Eşküri - Ferâmerz Hâc Minûçehrî, "İbn Hübeyre", *DMBİ*, V, 103-106.

MEHMET AYKAÇ

İBN HÜBEYRE, Ömer

(عمر بن هبيرة)

Ebü'l-Müsennâ Ömer
b. Hübeyre b. Muâviye
b. Sükeyn el-Fezârî
(ö. 110/728)

Emevîler'in

Irak genel valilerinden.

Kinnesrînlî olup Adnânîler'e mensup Kays kabilesinin Fezâre kolundandır. Hakkındaki ilk bilgiler, Haccâc b. Yûsuf es-Sekkâfî zamanında gösterdiği askerî başarıy-

واستفردك وان كملهم مفتدي ولكل واحد
من الامة اتباع من شأهم فيما ذكره وهم
ابو حنيفة وماكث والشافعي واحد رضي الله
عنه راي ان اجعل ما ذكر من اجماع مشيراه
الي اجماع هذه الاربعة وما ذكره من خلاف
مشيراه الي الخلاف بينهم فمن ذلك
كتاب الطهارة اجمعوا على ان
الصلاة لا تنقض الا بطهارة اذا وجد السبل
اليها لتطهر تعالي يا ايها الذين امنوا اذا قمتم
الي الصلاة فاعسلوا وجوهكم وايديكم الالية
قال اهل اللغة الطهور هو العامل للطهارة
في غير كما يقال قول وقاب ثعلب الطهور
الطاهر في نسيب المطهر الخبير بهذا
لا يخالف فيه الا بعض اصحاب أبي حنيفة
رضي الله عنه فقالوا الطهور هو الطاهر
على سبيل المبالغة و**اجمعوا** على ان الكهنة
تجب بالى على كل من لم يمتص الصلاة مع وجوده
فان عدم فيدره لغوته تعالي فلم يجد واما
فتيموا صعيدا طيبا ولقوته تعالي وينزل عليكم
من السماء ليظهركم به قال اهل اللغة
والطهارة الشزة عن الانسان والاقطار
واجمعوا على انه اذا تغير الماء عن اصل خلقته
بطاهر فغلب على اجزائه مما يستغني الماء
عنه غالب لم يتغير الوضوء به الا باحنيصة
فانه جوز الوضوء بالما المتغير بالزعفران ونحو
واجمعوا على انه اذا تغير الماء بالخالصة
فموجبس قالوا اكثر ثم **اختلصوا** في الماء
اذا كان دون الثلثين والثلثان حسمية
رطل بالعراقي وخالطة الخلية فتنا

بسم الله الرحمن الرحيم
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين اثمأ قوله
من يرد الله به خيرا فان هذا شرط وجواب
وهما عزومان وقد انجز المصلا بذلك وكان
الاصل من يرد وذلك كان يفقهه مرفوعا
فانجز لحراب الشرط فحصل بذلك ان المعنى
من يرد الله به خيرا يفقهه واقفي هذا ان
لم يفقهه في الدين لم يكن ممن يرد الله به خيرا
ولم يخل من يرد الله به الخير بالادف واللام
فكان يكون الخير المعهود المعروف بالادف واللام
فرد على ان هذا التفسير للخبر هنا اوقع لانه
من لم يفقهه في الدين فانه لا يريد به خيرا
فاما يفقهه فهذه الصادرة من الجمع
لان اصل فقه الرجل فقي فالصادرة من
الجمع ومعنى فقه الرجل على استخراج معنى القو
من توفير فتات عينه اذا اختصنا فتوات
باطن ظاهرها فمعنى ان الفتة على هذا
التاويل انه استخراج الغوامض والاطلاع على
اسرار الحكم وفي هذا الحديث من الفتة
ان الله سبحانه وتعالى قال ان الذين عند
الله الاسلام ويكون المراد بالدين ههنا الاسلام
بدليل قوله النبي صلى الله عليه وسلم من يرد
الله به خيرا يفقهه في الدين بالادف واللام
وقال الله عز وجل ان الذين عند الله الاسلام
ولما انتهى تدوين الفتة الى اربعة مكل منهم
عبد رضي عندهم الامة واخذوا عنهم لخدمهم
عن الصحابة والتابعين والعل فكان اخذ
لامه عنهم ولم يخدمهم عن الصحابة والتابعين

Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre'nin *el-İfşâḥ 'an me'âni's-şîḥâḥ* adlı eserinin ilk iki sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 777)

reddin Mahmûd Zengî'ye takdim ettiği gibi valilere de göndermiştir. İbn Receb farklı mezheplere mensup fakihlerin esere ilgi gösterdiğini, kitabın medreselerde ve camilerde okutulduğunu, talebeler tarafından ezberlendiğini söyler (a.g.e., I, 252). İbn Hübeyre bu eseri Humeydî'nin *el-Cem' beyne's-Şaḥîḥayn*'ını şerhetmek amacıyla yazmaya başlamış, ancak, "Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar" hadisinden etkilenecek mezhep imamlarının ittifak ve ihtilâf ettikleri hususları da ele almış, daha sonra eserin bu konuya dair bölümü meşhur olmuştur. *el-İfşâḥ* Muhammed Râgib et-Tabbâh (I-II, Halep 1348, 1366), Sâlim es-Seyyid el-Cellâd - Fethî Garîb (I-II, Riyad

1400/1980), Fuâd Abdülmün'im Ahmed (Devha 1406/1986; I-II, Riyad 1417/1996) ve Ebû Abdullah Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (I-II, Beyrut 1417/1996) tarafından neşredilmiştir. 2. *el-'İbâdâtü'l-ḥams*. İman, namaz, oruç, zekât ve hac hakkındadır. Eserde konular açıklanırken Hanbelî mezhebi esas alınmakla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir (a.g.e., I, 252). 3. *el-Mukteşid*. Nahve dair olup dönemin ediplerince kabul gören eseri Ebû Muhammed İbnü'l-Hasşâb (ö. 567/1171-72) dört cilt halinde şerhetmiştir (a.g.e., I, 252). Bunlardan başka *Urcûze fi'l-makşûr ve'l-memdûd*, *Urcûze fi'l-ilmî'l-ḥaṭ* adlı iki manzum risâlesi bulunan İbn Hübeyre

la ilgilidir. 77 (696) yılında Medâyin Valisi Mutarrif b. Mugire b. Şu'be'nin Haccâc'a karşı başlattığı isyanın bastırılmasında önemli rol oynamış, bizzat öldürdüğü âsi valinin başını önce Haccâc'a, ardından Halife Abdülmelik'e götürerek onların katında büyük itibar kazanmıştır. Abdülmelik, bu başarısı dolayısıyla Dimaşk yakınındaki Berze köyünü ona iktâ etti; Haccâc da kendisine aynı vergileri toplama görevini verdi. Ancak bu görevi sırasında Haccâc'la araları açıldı ve onun kendisini öldürmek istediğini ileri sürerek topladığı mallarla birlikte Dimaşk'a kaçıp Halife Abdülmelik'e sığındı. Bu olaydan sonra uzun bir süre siyasî ve askerî faaliyetlerde ismine rastlanmayan İbn Hübeyre, Süleyman b. Abdülmelik zamanında İstanbul üzerine düzenlenen Mesleme b. Abdülmelik yönetimindeki seferde donanma kumandanı olarak görevlendirildi (97/715). Bir yıl kadar süren bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İbn Hübeyre'nin, o yıllardan itibaren Dimaşk'ta askerî ve siyasî bakımdan önemli bir şahsiyet haline geldiği görülmektedir. Nitekim 100 (719) yılında, memur tayininde liyakati gözetmesiyle tanınan Halife Ömer b. Abdülazîz tarafından el-Cezire valiliğine getirildi. Bu görevi sırasında Bizanslılar'a karşı İrmîniye üzerinden sefere çıkarak büyük bir zafer kazandı (102/720-21). Aynı yıl içinde, muhtemelen bu başarısının mükâfâtı olarak yeni halife Yezid b. Abdülmelik onu Mesleme b. Abdülmelik'in yerine Irak ve Horasan genel valiliğine tayin etti.

Mutaassıp bir Kayslı olduğu söylenen İbn Hübeyre, genel valiliği sırasında Mühellebîler'i destekleyen Yemen asıllı Araplar'a karşı düşmanca bir tavır takındı; onun bu tutumu bölgede kabilecilik hareketini yeniden canlandırdı. Kaysîler'i tutan Halife II. Yezid de bu politikaya destek verdi ve âdeta Yemenîler'e savaş açan valisinin yetkilerini arttırmaktan çekinmedi. Bu sırada Soğdılar isyan ettiler ve Türkler'in de yardımıyla İbn Hübeyre'nin Horasan valisi Saîd b. Abdülazîz b. Hâris'i ağır bir yenilgiye uğrattılar. İbn Hübeyre, bölge için tehdit oluşturan bu isyan karşısında Horasan valisini azlederek yerine kendisi gibi bir Kayslı olan Saîd b. Amr el-Haraşî'yi getirdi (103/722). Arkasından yeni valinin eman yoluyla teslim aldığı bazı merkezlerde halkı katliama tâbi tutması üzerine onu da görevinden uzaklaştırdı ve yerine Müslim b. Saîd el-Kilâbî'yi tayin etti (105/724); fakat kendisi de aynı yıl içinde yeni halife Hişâm b. Abdülmelik ta-

rafından azledildi (Şevval 105/Mart 724). Bir rivayete göre ilk önemli icraat olarak İbn Hübeyre'yi Irak genel valiliğinden alan Hişâm, onun yerine kabile çatışmalarını önlemesi ve Kaysîler'le Yemenîler arasında denge kurması amacıyla tarafsız konumdaki Adnânîler'e mensup Becile kabilesinin Kasr kolundan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi getirdi. Yeni valinin ilk işi İbn Hübeyre'yi tutuklayıp hapse atmak oldu; ancak oğulları tûnel kazarak onu kurtardılar. Hapisten kaçırıldıktan sonra Dimaşk'a giden ve Mesleme b. Abdülmelik'in aracılığıyla Halife Hişâm tarafından affedilen İbn Hübeyre bundan kısa bir süre sonra öldü (110/728).

İbn Hübeyre, sikke darbı ve ayarı konusunda önemli tedbirler almış ve İslâm döneminde ayar bakımından önceki dirhemlerden daha saf gümüş dirhem bastıran kişi olarak tarihe geçmiştir. II. Yezid zamanına (720-724) rastlayan ve kendisine nisbetle "hübeyriyye" adı verilen bu sikkeler Emevîler zamanında basılan en değerli üç sikkeden biri sayılmıştır. Diğer iki sikke de Irak valiliğinden halefleri olan Hâlid b. Abdullah ve Yûsuf b. Ömer es-Sekkâfî'nin bastırmış oldukları, "hâlidîyye" ve "yûsufîyye" denilen dirhemlerdir. Bu üç dirhem değerini Abbâsîler zamanında da korumuştur. Halife Mansûr'un haraç vergisi toplarken bu üç dirhem dışında Emevî sikkesi kabul etmediği bildirilmektedir (İbnü'l-Esîr, IV, 417). İbn Hübeyre 105 (723-24) yılında, Hz. Ömer'den sonra bir daha ölçümü yapılmamış olan Sevâd arazisini yeniden ölçtürdü ve buna göre tekrar vergilendirilmesini sağladı (Ya'kûbî, II, 313). Âlimlerle iyi ilişkiler kurduğu, tenkitleri yüzünden hiçbirini cezalandırmadığı, memur tayinlerinde adayların Kur'an, fıkıh ve tarih bilgilerine önem verdiği, şiirden de iyi anladığı rivayet edilir (İbn Abdürabbih, I, 21; II, 468). Emevîler'in son Irak genel valisi Ebû Hâlid İbn Hübeyre onun oğludur.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), VIII, 265-278; IX, 277-281, 309-313; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 299, 311-314, 340-344; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-İkdû'l-ferid*, I, 19, 21; II, 157, 468; VI, 103, 113; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, 417; V, 26, 55, 98-103, 115-124; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 223, 229; X, 29-39; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 230; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 151-153, 168, 178, 181, 186, 231; K. V. Zetterstéen, "İbn Hübeyre", *İA*, V/2, s. 756; J.-C. Vadet, "İbn Hubayra", *EP* (İng.), III, 802.

NAHİDE BOZKURT

İBN HÜRREM

(ابن خرم)

Ebû Ali el-Hüseyn b. İdrîs
b. el-Mübârek el-Ensârî el-Herevî
(ö. 301/913)

Muhaddis.

Horasan'ın Herat şehrinde doğdu. Hürrem lakabıyla anılan babasına veya dedesine (İbnü'l-Esîr, I, 437) nisbetle İbn Hürrem diye tanındı. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Irak, Şam ve Hicaz'a ilmi seyahatlerde bulundu; uzun süren bu seyahatleri dolayısıyla kendisine "rahhâl" (gezgin) lakabı verildi. Dimaşk'ta Hişâm b. Ammâr, Bağdat'ta Osman b. Ebû Şeybe, Saîd b. Mansûr gibi muhaddisleri dinledi; İbn Ebû Şeybe ile Muhammed b. Abdullah b. Ammâr el-Mevsîlî'nin tarihlerini bizzat müelliflerinden rivayet etti. Kendisinden Ebû Bekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş yanında İbn Hibbân, Muhammed b. İbrâhim el-Bûşencî gibi muhaddisler rivayette bulundular.

Hadis hâfızı ve ricâl âlimi olan İbn Hürrem'in hadis alanındaki çalışmaları, gayreti ve anlayışı övgüye değer bulunmuş, sika bir âlim olduğu belirtilmiştir. İbn Ebû Hâtim'in, onun Hâlid b. Heyyâc'dan rivayet ettiği hadislerden derlediği bir cüzde bazı asılsız rivayetler tesbit etmesi, bu kusurun İbn Hürrem'den mi yoksa Hâlid b. Heyyâc'dan mı kaynaklandığını bilemediğini kaydetmesine rağmen (*el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 47), bazılarınca İbn Hürrem'in güvenilirliği hakkında şüphe uyandıracak bir husus kabul edilmişse de İbn Asâkir ve Zehebî, bu kusurun babasından münker rivayetlerde bulunan Hâlid b. Heyyâc'a ait olduğunu belirtmişlerdir. Dârekutnî, İbn Mâkûlâ ve İbn Nâsirüddin de İbn Hürrem'in güvenilir olduğu görüşündedir. İbn Hibbân *es-Şaîh*'inde kendisinden bir hadis rivayet etmiş, Ebû'l-Velîd el-Bâcî ise hakkında bir tâdil lafzı olan "lâ be'se bih" terimini kullanmıştır. İbn Hürrem, doksan yaşının üstünde olduğu halde 301 (913) yılının başında Herat'ta vefat etti. İbn Hacer'in 351'de (962) öldüğünü söylemesi (*Lisânü'l-Mizân*, II, 273) bir zühul eseri olmalıdır.

Kaynaklarda İbn Hürrem'in *et-Târîhu'l-kebir* adıyla bir eser kaleme aldığı belirtilmişse de Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebir*i tarzında alfabetik olarak tertip edildiği, pek çok hadis ve haberi ihtiva ettiği kaydedilen bu eser günümüze ulaşmamıştır. Kaynaklarda onun başka eserlerinin bulunduğu da zikredilmiştir.